

за зовсім неперевірені обвинувачення» [1, арк. 3], – зазначено в «Акті про нанесення збитків німецько-фашистськими загарбниками за роки Великої Вітчизняної війни 1941-1943 рр.» від 27 вересня 1943 року.

В іншому акті від 28 грудня 1943 року записано: «Взагалі в період окупації стратили по місту Переяслав-Хмельницькому 2155 чоловік» [1, арк. 7].

Наведені документи сприяють глибшому дослідженню окупаційного режиму на Переяславщині та боротьби цього режиму з партизанами.

Література

1. Архівний відділ виконавчого комітету Переяслав-Хмельницької міської ради. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 5.
2. Вітчит партизанського об'єднання №8 ім. Чапаєва // Фондова колекція рукописних матеріалів НІЕЗ «Переяслав». Шифр РД-41, інв. № 41.
3. Спогади партизана Дмитра Микитовича Яківця від 15 лютого 1986 року // Особистий архів автора.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. . – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 153.
5. Там само. – Ф. КМФ-8. – Оп. 2. – Спр. 195.

Чирка Л.Г.

завідувач науково-дослідного сектору

«Музей архітектури давньоруського Переяслава»

Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

СКЛЯНІ ВИРОБИ З ДАВНЬОРУСЬКОГО ПЕРЕЯСЛАВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»)

Археологічні дослідження Переяслава, якщо не рахувати епізодичну роботу Д. Самоквасова в ХІХ ст., розпочалися лише наприкінці 40-х років ХХ століття. Але, якщо впродовж 50-х років археологічні розкопки на території давньоруського Переяслава проводили наукові установи Москви та Ленінграду, то починаючи із «60-х рр. ХХ ст. відбувся практично повний перехід справи дослідження археологічних пам'яток Переяславщини у руки

вітчизняних фахівців» [1, с. 119]. Активну участь в археологічних дослідженнях приймав і Переяслав-Хмельницький державний історичний музей (в подальшому НІЕЗ «Переяслав») на чолі із Михайлом Сікорським. Так, провівши під керівництвом М. Сікорського у 1958 р. розвідкові роботи на території дитинця давньоруського Переяслава, наукові співробітники виявили залишки стін завтовшки близько 1 м. Внаслідок впливу високої температури, ці стіни в окремих місцях потріскані. Під шаром ґрунту було виявлено залишки будівельних матеріалів. Продовживши розвідку, дослідники виявили численні залишки виробництва скла і смальти, що дало підстави вважати про наявність в місті склоробної майстерні. Так, «на глибині 0,76 м від поверхні почали траплятися поташ, деревне вугілля, пісок, оксид міді й заліза, плінфа, в тому числі ошлаковані уламки цегли, що походить з горна. Пробні шурфи показали, що культурний шар, насичений цими залишками, сягає місцями 4,2 м глибини і продовжується до самого валу дитинця» [2, с. 147]. Швидше за все, склоробна майстерня функціонувала протягом тривалого часу і складала собою цілий виробничий комплекс, який, окрім власне майстерні, мав складські та підсобні приміщення. В майстерні виготовляли різнокольорове скло – смальту, із якої викладали мозаїку – як настінну, так і на підлогу.

Згодом, залишки смальти, фрагментів мозаїки, віконного скла, посуду і скляних прикрас, будуть неодноразово траплятись при подальших археологічних розвідках. Такі знахідки лише підтвердили гіпотезу про місцеве походження скляних виробів давньоруської доби. Окрім місцевих склоробних виробів трапляється і так званий «імпорт» – привозні вироби. Так, під час розкопок було виявлено «золоту» смальту, тобто покриту тоненькою золотою фольгою, яку вплавлено в скло. Така смальта використовувалась для створення фону різноманітних зображень. Але на відміну від «звичайної», «золота» смальта, швидше за все, була привізною.

Довгий час серед науковців побутувала думка, що всі скляні вироби доби Київської Русі були привозні і мали візантійське походження. Та вже починаючи з XII ст., виробництво скла на теренах Русі досягло значних успіхів. Тож поступово попит на вироби зі скла починав зростати. Але, внаслідок порушення торгівельних зв'язків із Візантією, давньоруське склоробне виробництво зіштовхнулося із серйозною проблемою – необхідні для виробництва скла свинець і сода стали недоступними. Тож місцеві майстри змушені були замінити свинець на більш дешеву поташ. Але це вимагало великих затрат – на міські скловарні необхідно було завозити

велику кількість деревини, яку використовували не лише як паливо, а і як сировину для виробництва поташу. Та незважаючи на це, майстри засвоїли і удосконалили технологію виготовлення різноманітних прикрас, віконного і мозаїчного скла, посуду. А додаючи до скломаси певних речовин, майстри отримували цілу палітру кольорів: від найяскравіших і найніжніших, до темних і непрозорих. Так, на початку XI ст. на Русі починають масово з'являтися різнотипні скляні намиста місцевих майстрів, які поступово витіснили привозні, а у XII ст. в моду входять і скляні браслети, які носила ледве не кожна городянка. Не став виключенням і давньоруський Переяслав, що підтвердили археологічні знахідки, які зберігаються у фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав». Серед них уламки шести кручених браслетів. Але вони не вирізнялися багатогранністю кольорів – лише один з них був жовтого кольору, всі решта синього та темно-синього. Браслети покриті патиною.

Окрім браслетів, у фондовій колекції зберігається фрагмент скляної обручки, яку було знайдено під час розкопок Михайлівської церкви 1975 р. Збереглася лише $\frac{1}{2}$ частина каблучки, яка мала традиційний уже синій колір. Каблучка покрита патиною жовтого кольору.

Цікаву форму мала намистина, яку віднайшли в 1988 р. під час археологічних розкопок по вул. Одинця (*нинішня Мазени*). Намистина мала мигдалеподібну форму з гранчастою поверхнею і поздовжнім отвором для нанизування на нитку. Розміри намистини:

довжина – 2,3 см

ширина – 1,5 см

висота – 0,8 см

діаметр отвору – 2 мм

Намистина виготовлена із скла синього кольору і покрита патиною. Тож можна припустити, що серед місцевих майстрів найпопулярнішим був саме синій колір.

Окрім прикрас, збереглися фрагменти віконного скла та скляної посуду давньоруського часу. Якщо серед знайдених прикрас переважав синій колір, то серед фрагментів посуду кольорова гама значно більша. Так, у 1983 р. під час археологічних розкопок на території дитинця, було знайдено декілька уламків скляного посуду із зеленого гутного скла:

а) дно штофів з залишками стінки (майже прямокутні в основі) – 3 шт. Одне знаходилось на глибині 0,4-0,8 м. Два – на глибині 0,8-1 м.

б) уламок масивного круглого скла – 1 шт. Знаходився на глибині 0,4-0,8 м.

в) уламок ручки темно-зеленого кольору. Знаходився на глибині 0,8-1 м.

Згодом, під час розкопок по вул. Жовтнева (нині Покровська) 1986 р., дослідниками було виявлено уламки від трьох скляних посудин. Умовно дані уламки було розділено на три групи. Один з уламків – це увігнуте всередину денце від посудини з білого, непрозорого скла. Уламок покритий жовто-коричневою патиною. Серед уламків другої групи – опукла стінка з темно-синього скла та частина денця від невеликої тонкостінної посудини. Уламок вритий жовтогарячою патиною. Решта три уламки належали посудині з тонкостінного скла синього кольору. Враховуючи схожість тонкостінних уламків із другою групою, дає підстави для припущень, що це є частини однієї посудини. Траплялися подібні знахідки і на території Переяслав-Хмельницького району. Так, під час розкопок у с. Харківці (урочище *Брехунівка*), було виявлено уламок донної частини посудини на круговій підставці, яка мала вигляд широкого сплющеного скляного джгута. Розміри уламка невеликі – 3 x 1,9 см. Скло темно-зеленого кольору, вкрите зверху патиною.

У 1988 р. під час археологічних розкопок по вул. Одинця (нині вул. *Мазени*) було знайдено ще два скляні уламки. Один з них належав посудині жовтого кольору. Але зважаючи на те, що посуд не зберігся в цілому вигляді, встановити його початкову форму так і не вдалося. Уламок посудини покритий патиною. Інший уламок – швидше за все стінка якоїсь посудини із синьої непрозорої скляної маси.

Отже, багаторічні дослідження підтвердили, що територія сучасної Переяславщини достатньо багата на скляні вироби давньоруського часу. Саме завдяки цим дослідженням, вдалося не просто створити унікальну колекцію скляних виробів давньоруського часу, а значно просунутися у вивченні багатьох аспектів економічного та культурного життя давньоруського Переяслава.

Література

1. Юрченко О., Колибенко О. Михайло Сікорський – засновник переяславської археологічної школи / О. Юрченко, О. Колибенко // *Краєзнавство*. – 2013. – № 4. – С. 118-122.

2. Сікорський М. І. Скlorобна майстерня в Переяславі-Хмельницькому / М. І. Сікорський // Дослідження з слов'яно-руської археології. – К.: Наукова думка. – 1976. – С. 146-150.